

Інституціональні передумови європейського вектору розвитку ринку праці України

Узагальнено організаційно-правові передумови євроінтеграційного пріоритету розвитку України. Здійснено огляд наукових обґрунтувань переваг євроінтеграції для України. Зазначено про недостатню увагу вітчизняних учених до вивчення інституціональних чинників європейської інтеграції нашої країни. Визначено теоретичну сутність і прикладні прояви інституціональних передумов євроінтеграції. Обґрунтовано особистий інтеграційний вибір громадян України на користь ЄС через практику міграцій. На основі даних офіційної статистики проаналізовано обсяги перетину державного кордону України за східним і західним вектором, обсяги грошових переказів з-за кордону. Результати аналізу доводять поступове зростання значення західного напрямку. Звернено увагу на сильний вплив рівня оплати праці на міграційні орієнтири українського населення, виходячи з порівняння стандарту мінімальної заробітної плати. Зазначено про вимушеність розвитку вітчизняного ринку праці з впровадженням європейських стандартів. Звернено увагу на ризики негативного впливу інституціональних передумов євроінтеграції України та запропоновано пріоритети їх нівелювання відносно розвитку вітчизняного ринку праці.
Ключові слова: інституціональні передумови, ринок праці, євроінтеграція, неформальна інтеграція, особистий інтеграційний вибір, міграція.

Розвиток ринку праці України перебуває в площині різних викликів структурного, інноваційного, ціннісно-ментального, урешті – геополітичного характеру. Виходячи з декларованого Україною інтеграційного пріоритету, подальші трансформації ринку праці мають відбуватись з урахуванням європейських стандартів. На фоні постійних дискусій щодо вступу України до ЄС актуальним науковим завданням постає з'ясувати не стільки економічні та соціальні причини й наслідки можливої інтеграції, скільки зрозуміти готовність нашого соціуму до таких змін. Це дозволяють виявити інституціональні передумови як виразники ціннісно-ментальних характеристик і поведінкових практик населення – через міграцію, консюмеризм, економічну кооперацію, туризм, особисті комунікації.

Теоретичну основу цього дослідження формують напрацювання українських учених з питань євроінтеграції України, серед яких – Н. Галунець, А. Єрмолаєв, Я. Марусик, Ю. Палагнюк, Б. Парахонський, О. Резнікова, І. Стебляк, О. Ша-рапова, Г. Яворська та ін. З огляду на обрану тему також враховані дослідження українських учених щодо тенденцій розвитку вітчизняного ринку праці в умовах євроінтеграції – І. Гнибіденко, С. Гринкевич, Н. Діденко, М. Зуб, Е. Лібанова, І. Петрова, У. Садова, Г. Середа та ін.

Інституціональні передумови євроінтеграції України вітчизняними вченими розкриті недостатньо. Частіше фахівці апелюють до економічних і політичних причин і наслідків. Водночас інституціональний підхід є важливим для обґрунтування євроінтеграційних перспектив у контексті розвитку ринку праці України, що є чутливим індикатором і водночас значимим суб'єктом затребуваних інноваційних трансформацій.

Метою публікації є наукове обґрунтування значення інституціональних передумов, які сприяють поглибленню євроінтеграції України та формують нові виклики розвитку вітчизняного ринку праці.

Для досягнення поставленої мети були виконані такі завдання:

- узагальнити організаційно-правові передумови євроінтеграційного пріоритету розвитку України;
- визначити теоретичну сутність і прикладні прояви інституціональних передумов, які сприяють поглибленню євроінтеграції України;
- обґрунтувати особистий інтеграційний вибір громадян України на користь ЄС через практику міграцій;
- запропонувати пріоритети нівелювання негативного впливу інституціональних чинників на розвиток вітчизняного ринку праці.

Науковий дискурс щодо необхідності європейської інтеграції України точиться не одне десятиліття і супроводжується втіленням у життя важливих кроків з набуття статусу повноправного члена ЄС. Ще 1993 р. в Києві було відкрито представництво Європейської Комісії, яке з 2009 р. отримало назву Представництва ЄС в Україні. У 1994 р. наша держава першою з країн-членів СНГ уклала Угоду про партнерство і співробітництво з ЄС. У 1998 р. затверджено Стратегію інтеграції України до ЄС. У 1999 р. на саміті ЄС була прийнята Спільна стратегія щодо України. Нарешті, після подій Революції Гідності, ціною військових протистоянь на східному кордоні у 2014 р. Україна підписала Угоду про асоціацію з ЄС.

Європейська інтеграція є процесом об'єднання держав Європи, що заснований передусім на економічній інтеграції. Водночас вона включає в себе інші види – політичну, правову, соціальну інтеграцію і потребує вироблення та реалізації спільної наднаціональної політики в різних сферах політичного життя [1, с. 297]. Євроінтеграційний процес в економічній сутності дуже сильно впливає на ринок праці, визначаючи принципово нові можливості й загрози зайнятості в умовах високомобільного соціального простору.

Якщо аналізувати вітчизняну наукову літературу, то вона рясніє обґрунтуваннями необхідності європейської інтеграції нашої держави. Очевидно, це зумовлено втомою українського соціуму від наявної системи соціально-економічного розвитку зі штучним збереженням фінансових, соціально-трудова, політичних, культурних зв'язків з Російською Федерацією. Для прикладу, автори колективної монографії «Європейський проект та Україна» доводять, що результатом європейської інтеграції стане утвердження в Україні європейських політичних, економічних, соціальних і гуманітарних стандартів, якісне підвищення рівня життя всіх верств суспільства; отже, цей процес відповідає інтересам усіх українських громадян [2, с. 75-76]. Н. Галунець і О. Шарапова пишуть, що євроінтеграційний процес – це модернізація економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентної спроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки [3, с. 82]. І. Стебляк стверджує, що Євросоюз – це провідний механізм поєднання інтересів переважної більшості європейців у їх прагненні безпеки й процвітання, тож і вибір України, зроблений на користь інтеграції в Європу, виражений [4, с. 85].

Перелік таких тверджень на користь євроінтеграції України можна значно розширювати. При цьому в дослідженнях часто упускається, що українське суспільство через різні соціальні, економічні, інколи й політичні причини, через свою економічну, трудову, соціальну поведінку давно зорієнтувалось в особистому інтеграційному векторі. Підтвердженням цьому – статистичні дані, які будуть наведені нижче.

Розглянемо теоретичний аспект інституціональних передумов європейської інтеграції для нашої держави. Під інституціональними передумовами маємо на увазі систему інститутів (чинників, регуляторів, суб'єктів), норм, цінностей, які впливають на основну частину членів соціуму та мають часову вимірність існування. Інституціональні передумови, як правило, є незмінними тривалий період часу, а історія їхнього формування є достатньою для вкорінення у суспільній свідомості та поведінці.

На рис. 1 опишемо основні інституціональні передумови, які спричиняють поглиблення євроінтеграції України. До підписання Угоди про асоціацію такі передумови забезпечували *неформальну інтеграцію*, однак підтверджену поведінковими і світоглядно-ціннісними характеристиками населення.

На наше переконання, первинну інституціональну детермінованість євроінтеграційних орієнтирів українського суспільства формує прагнення відмови від ідеї радянської цілісності з псевдоностальгією за способом життя періоду існування СРСР. Окрім того, такі прагнення підсилюються розумінням населення гальмування якісних прогресивних змін в Україні прихованою залежністю від

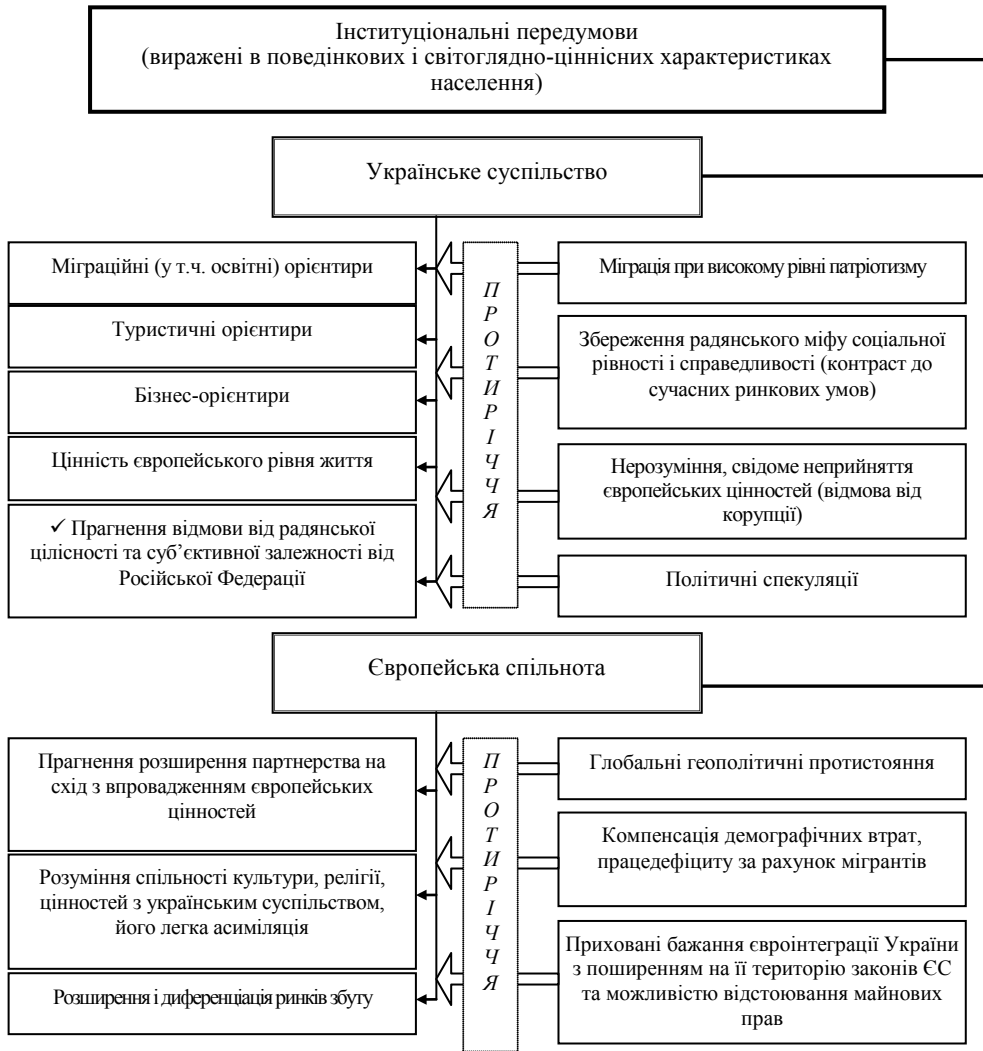

Рис. 1. Інституціональні передумови поглиблення євроінтеграції України
Авторська розробка.

Російської Федерації, яка фактично нівелює можливості державної незалежності та втягує країну в залежність політичну й економічну. Українське суспільство втомилось від наявних умов життєдіяльності, коли ресурсний потенціал держави жодним чином не відповідає рівню економічного розвитку. Тому очікування членства в ЄС зумовлені не стільки розумінням європейської ідеї, скільки шансом змінити наявну систему, слідуючи стандартам розвинених суспільств. У цьому плані влучним є цитування Я. Марусик, що європейська ідея може взяти на себе роль національної мрії; остання, «як духовний генератор» поступу країни, певною мірою може діяти лише за наявності політичних свобод; власне, без наявності таких свобод, хай і чимось обмежених, не може сформуватися і національна єдність на моно- чи поліетнічній основі [5, с. 28]. Таким чином, євроінтеграція для українського суспільства – це шанс впровадження свобод і цінностей розвинених держав з їх реальним дотриманням і можливістю захисту у випадку порушення.

Попри європейську орієнтованість основної частини населення України, наша держава поки ще перебуває в умовах інтеграційної непевності. Підтвердженням

цьому – статистичні дані. Зі звіту Міжнародної організації з міграції 2015 р., українсько-російська міграційна система входить у трійку найбільш чисельно розвинутих (перше місце – «Мексика – США», друге – «Індія – ОАЕ»): у 2000 р. між Росією і Україною міграційні переміщення становили 4 млн осіб, у 2015 р. вони скоротились до 3 млн [6, с. 20]. З початку військового конфлікту та зміни міграційного режиму східного сусіда обсяги трудових міграцій між Україною і Росією значно зменшилися. За даними Державної міграційної служби України, із загальної кількості українських реемігрантів – 51,1% повернулись з Російської Федерації, у той час як і Польщі – 16,3%, Італії і Чехії – по 8,1%, Іспанії – 3,6% [7, с. 46].

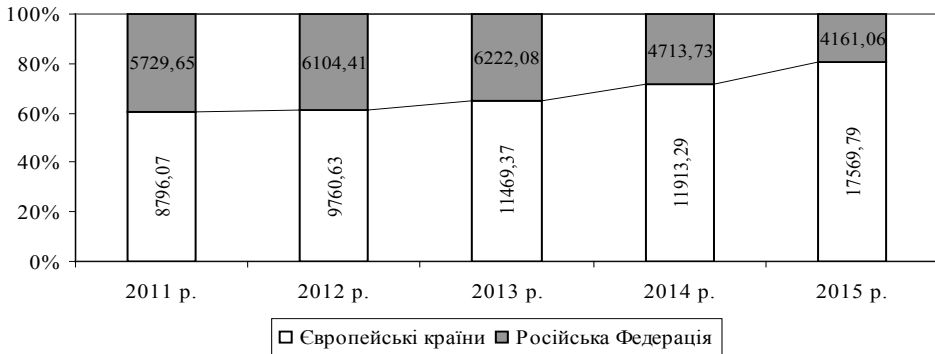

Рис. 2. Перетин державного кордону громадянами України в розрізі східного і західного напрямів, 2011-2015 рр., тис. осіб

Побудовано автором за даними [7].

На рис. 2 представлено динаміку перетину державного кордону за російським і європейським (Великобританія, Греція, Іспанія, Італія, Німеччина, Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина, Чехія) напрямками. Бачимо, що якщо в 2011 р. різниця за кількістю перетину кордону між європейськими країнами і Росією сягала понад 3 млн на користь перших, то в 2015 р. вона зросла до понад 13 млн. Особливу роль у цьому відіграє стрімко зростаюча кількість перетину українсько-польського кордону – понад 5 млн разів на рік.

Окрім системних міграційних переміщень між Україною і східним сусідом, Росія у 2015 р. залишилась лідером за обсягами грошових потоків в Україну, хоча їх надходження зменшилися порівняно з 2014 р. на 42,5% – з 2,0 млрд дол. США до 1,2 млрд дол. США. Загалом на країни-члени СНД у 2015 р. припадало понад 32% обсягів грошових переказів, що надійшли з-за кордону [8]. Якщо протиставляти суми європейських країн, з яких найбільше здійснено грошових переказів, то вони практично однакові з обсягами переказів з Росії. Таким чином, наразі східний сусід хоч і залишається важливим партнером, однак фінансово-економічна залежність від нього поступово зменшується, переорієнтовуючись на західний вектор.

Ринок праці України в умовах євроінтеграційного пріоритету та особистого інтеграційного вибору наших громадян змушений «реагувати», забезпечуючи розвиток внутрішнього конкурентного середовища. В іншому випадку він опиниться у загрозливому стані, що унеможливить інтеграцію України до ЄС зі спроможністю партнерства у високомобільному просторі. Наразі українці все частіше обирають європейський вектор трудової міграції, розуміючи значні переваги в рівні оплати праці. Міграційні доходи у Російській Федерації програють європейським, ще більше втрачаючи позиції у зв'язку зі значною девальвацією

рубля. Європейський ринок праці, попри існування численних проблем зайнятості громадян України, пропонує наразі значно вищий рівень оплати праці, аніж на батьківщині. Це підтверджує колосальний розрив у рівні мінімальної заробітної плати, який в Україні за станом на початок 2016 р. становив лише 52 євро, у той час як у сусідній Польщі – 431 євро, Угорщині – 353 євро, Словаччині – 405 євро. У Росії – 78 євро за тогочасним валютним курсом.

На рис. 3 відображено регламентований рівень мінімальної заробітної плати

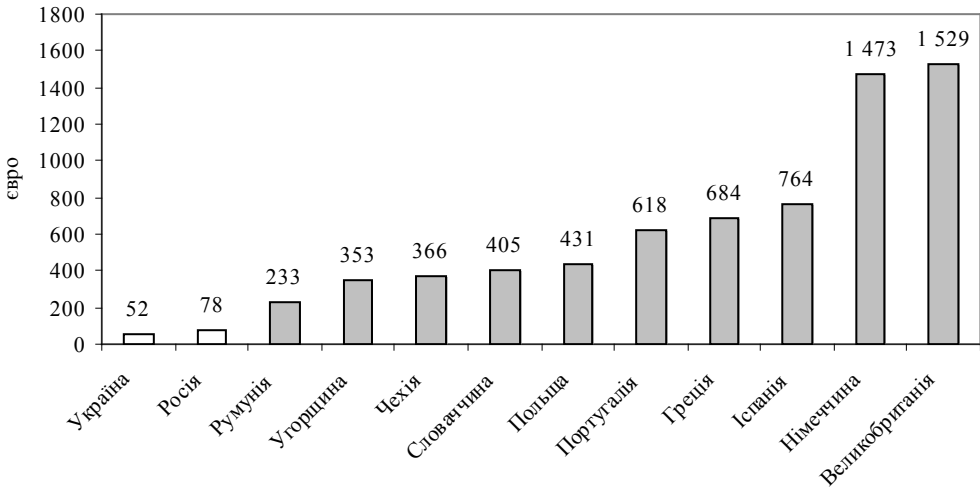

Рис. 3. Розмір мінімальної заробітної плати в Україні та основних реципієнтах її робочої сили, початок 2016 р.

Побудовано автором за даними [9].

в Україні та основних реципієнтах робочої сили нашої держави. Тут не згадано Італію, для якої стандарт мінімальної заробітної плати не встановлюється.

Реформа мінімальної заробітної плати та інші очікувані заходи можуть не отримати належного короткочасного ефекту в умовах, коли дія інституціональних чинників є тривалою у часі. У цьому проявляється основний їх ризик. Українське населення може настільки звикнути до практики зайнятості за кордоном, зокрема в європейських країнах, що жодні пропозиції вітчизняного ринку праці з вищим рівнем оплати, кращими умовами самозайнятості й бізнесу не зможуть одразу змінити міграційні настрої. Тому вже сьогодні слід реалізовувати заходи, спрямовані на нівелювання негативного впливу інституціональних чинників на розвиток вітчизняного ринку праці. У цьому контексті важливими заходами є такі:

- 1) протидія масовим міграційним втратам у розрізі окремих професійних груп, необхідних для розвитку стратегічних сфер в Україні:
 - зі зростаючим браком кваліфікованих кадрів, як от робітничі професії;
 - з високим значенням для інноваційного розвитку України, як от інформаційні технології, для яких нині усе частіше спостерігається практика «корпоративних» (цілими офісами) міграцій;
 - з високим соціальним значенням, як от працівники охорони здоров'я, освіти, безпеки;
- 2) цільова підтримка розвитку локальних ринків праці прикордонних регіонів задля послаблення масової практики човникових міграцій, високої міграційної залежності населення, додання міграційної асиметрії транскордонних міграційних систем;

3) моніторинг рівня просторової мобільності населення (готовності виїзду за кордон) на державному і регіональному рівнях через практику проведення вибіркових обстежень;

4) цільова робота з молоддю, якій притаманний підвищений рівень просторової мобільності, реалізація комплексних програм з працевлаштування наших громадян після завершення навчання за кордоном;

5) підтримка громадської активності, різних форм прояву патріотизму населення, що дає змогу посилювати соціальні зв'язки, формувати цілісний соціум.

Отже, європейський вибір українського суспільства знаходить своє відображення в міграційних орієнтирах, а найвищим його підтвердженням була реакція на провал підписання Угоди про асоціацію з ЄС 2013 р. з наступними революційними подіями. За таких умов розвиток вітчизняного ринку праці слід стимулювати з розумінням інституціональних ризиків. Якщо наявні інституціональні чинники не регулювати, вітчизняний ринок праці ризикує втратити: інтелектуально-трудоий потенціал окремих професійних груп; традицію професійної діяльності з формуванням системи міжпоколінних знанневих трансфертів; спроможність розвитку інноваційних сегментів зайнятості, створення нових робочих місць; здатність бути суб'єктом становлення нових європейських стандартів, а не постійно перебувати в умовах вимушеного їх наздоганяння. Попри можливі ризики, які виникають при будь-яких серйозних трансформаціях, європейський вектор дає змогу впроваджувати стандарти розвинених суспільств, удосконалювати ринковий механізм використання природно-ресурсного потенціалу з відображенням на рівні добробуту українського населення. Так чи інакше Україна вже перебуває в економічному, соціально-демографічному, культурному європейському просторі. Такий вибір зробило наше суспільство, яке прагне вищого рівня життя зі створенням сприятливих умов розвитку для наступних поколінь і збереження територіальної цілісності України. У подальших наукових обґрунтуваннях європейського вектору розвитку вітчизняного ринку праці актуальним постає виявлення нових ризиків міграційних втрат з деталізацією у професійній структурі. Особливої уваги потребують сфери знаннємісткого сектору (інформаційні технології, наука, освіта), а також наше студентство, яке все більше орієнтується на навчання і подальше працевлаштування в європейських країнах.

Список використаних джерел

1. Палагнюк Ю. В. Державна євроінтеграційна політика України: теорія, методологія, механізми : монографія / Ю. В. Палагнюк ; Чорноморський державний університет імені Петра Могили. – Миколаїв, 2014. – 392 с.
2. Європейський проект та Україна : монографія / А. В. Єрмолаєв, Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська, О. О. Резнікова [та ін.] ; Національний інститут стратегічних досліджень при Президентів України. – К., 2012. – 192 с.
3. Галунець Н. І. Євроінтеграційний аспект розвитку економіки України: переваги та недоліки, механізм адаптації / Н. І. Галунець, О. О. Шарпапова // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2014. – Вип. 10 (1). – С. 82-87.
4. Стебляк І. О. Євроінтеграційні прагнення України: проблеми та соціальні перспективи / І. О. Стебляк // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : «Світове господарство і міжнародні економічні відносини». – 2014. – Т. 22, Вип. 6. – С. 85-93.
5. Марусик Я. Шлях України до європейської інтеграції / Я. Марусик // Етнічна історія народів Європи. – 2000. – Вип. 7. – С. 27-31.
6. International Migration Report 2015. Highlights / Department of Economic and Social Affairs of United Nations. – New York, 2016. – 32 p.
7. Міграційний профіль України 2011-2015 роки / Державна міграційна служба України. – К., 2016. – 73 с.
8. Огляд приватних грошових переказів в Україну в 2015 році: Національний банк України. – Режим доступу: mirpal.org/files/.../Оценка%20денежных%20переводов%20в%202012%20году.pdf
9. Minimum wage statistics // Website of Eurostat. – 2016. – Retrieved from http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/9/92/Minimum_wage_statistics_YB2016_II.xlsx

References

1. Palahnyuk, Y. V. (2014). Derzhavna yevrointehratsiyna polityka Ukrayiny: teoriya, metodolohiya, mekhanizmy [State European integration policy of Ukraine: theory, methodology, mechanisms]. Mykolayiv: Petro Mohyla Black Sea State University Publishing. [in Ukrainian].
2. Yermolayev, A. V., Parakhonskyi, B. O., Yavorska, H. M., & Reznikova, O. O. (2012). Yevropeys'kyi proekt ta Ukrayina [The European project and Ukraine]. K.: National Institute of Strategic Studies in Ukraine. [in Ukrainian].
3. Halunets, N. I., & Sharapova, O. O. (2014). Yevrointehratsiynyy aspekt rozvytku ekonomiky Ukrayiny: perevahy ta nedoliky, mekhanizm adaptatsiyi [European integration aspect of Ukraine's economic development: advantages and disadvantages, mechanism of adaptation]. In *Aktual'ni problemy rozvytku ekonomiky rehionu [Actual problems of the development of region's economy]*: Vol. 10(1) (pp. 82-87). [in Ukrainian].
4. Steblyanko, I. O. (2014). Yevrointehratsiyni prahnennya Ukrayiny: problemy ta sotsial'ni perspektyvy [Eurointegration aspirations of Ukraine: problems and social prospects]. *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Seriya : Svitove hospodarstvo i mizhnarodni ekonomichni vidnosyny – Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series: World Economy and International Economic Relations*, Vol. 22, Iss. 6, 85-93. [in Ukrainian].
5. Marusyk, Y. (2000). Shlyakh Ukrayiny do yevropeys'koyi intehratsiyi [The way of Ukraine to European integration]. In *Etnichna istoriya narodiv Yevropy [Ethnic history of the peoples of Europe]*: Vol. 7 (pp. 27-31). [in Ukrainian].
6. International Migration Report 2015. Highlights (2016). New York: Department of Economic and Social Affairs of United Nations.
7. Migrantsyyny profil' Ukrayiny 2011-2015 roky [Migration profile of Ukraine 2011-2015] (2016). Kyiv: State Migration Service of Ukraine. [in Ukrainian].
8. National Bank of Ukraine (2015). Ohlyad pryvatnykh hroshovykh perekaziv v Ukrayinu v 2015 rotsi [Review of private money transfers in Ukraine in 2015]: Retrieved from mirpal.org/files/.../Оценка%20денежных%20переводов%20в%202012%20году.pdf [in Ukrainian].
9. Eurostat (2016). Minimum wage statistics. Retrieved from http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/9/92/Minimum_wage_statistics_YB2016_IL.xlsx

Bil M. M. Institutional preconditions of European development vector of Ukraine's labor market.

The article is devoted to the study of institutional preconditions for Ukraine's European integration, in particular those which form the new challenges of the domestic labor market. The general and special methods of scientific knowledge, analysis and synthesis, induction and deduction, dialectic, classification, economic, statistical and comparative analysis in this case were used. The main results of the study are in the compilation of organizational and legal preconditions of the priority of Ukraine's European integration. The review of scientific studies of advantages of for Ukraine's European integration, which are described in national literature, was done. About the lack of attention of Ukrainian scientists to study of the institutional factors of Ukraine's European integration was mentioned. The theoretical essence and practical actions of the institutional preconditions of European integration were identified. The system of institutions (factors, regulators, entities), norms, values that affect on the main parts of the members of society and have the temporal dimension of existence as a institutional preconditions was suggested. Institutional preconditions are usually unchanged for a long period of time, and the story of their formation is sufficient to implantation in the public consciousness and behavior. The personal choice of the integration of citizens of Ukraine in favor of The European Union through practice of migration was justified. Based on official statistics analyzed amounts people that crossing the state border of Ukraine, Eastern and Western vector; the volume of remittances from abroad. The analysis results argue a gradual increase in importance of the Western direction. Based on comparison of the standard minimum wage, on the strong influence of wages on migration orientation of Ukrainian population was paid attention to. While in Ukraine at the beginning of 2016 the minimum wage was only 52 Euros, in neighboring Poland – 431 Euro, Hungary – 353 Euro, Slovakia – 405 Euro, in Russia – 78 Euro. About the necessity of the domestic labor market with the introduction of European standards was noted. The risks of negative impact of institutional preconditions for Ukraine's European integration were defined and the priorities of leveling on the development of the domestic labor market were offered.

Keywords: institutional preconditions, labor market, European integration, informal integration, personal integration choice, migration.

Біль Мар'яна Михайлівна – кандидат наук з державного управління, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» (e-mail: bmm1983@gmail.com).

Bil Maryana Mykhaylivna – Ph.D. (St. Man.), Sen.Res., Senior Researcher of the Department of social and humanitarian development of the region of the SI “Institute of Regional Research n.a. M.I. Dolishnyi of the NAS of Ukraine”.

Надійшло 09.09.2016 р.